

ΕΠΟ 30: ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΙ ΔΥΤΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ**ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2021-2022****Θέμα 1^{ης} Γραπτής Εργασίας**

Με αφορμή την παράσταση στον αργυρό δίσκο του 5^{ου} αιώνα που φυλάσσεται σήμερα στο J. Paul Getty Museum, στην Καλιφόρνια (βλ. Mango, επιμ., *Ιστορία του Βυζαντίου*, σ. 136), να σχολιάσετε τα παρακάτω ερωτήματα:

1. Πώς εμφανίζεται ο Χριστιανισμός ως νέα θρησκεία και ποια τα διακριτά του χαρακτηριστικά σε σχέση με τις «παλαιές» θρησκείες;
2. Ποιες ήταν οι συνέπειες της εξάπλωσης του Χριστιανισμού για το αστικό τοπίο της Ύστερης Αρχαιότητας;

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή	2
Η νέα θρησκεία και η σχέση της με τις παλιές	2
Ο Χριστιανισμός μεταβάλλει το αστικό τοπίο	5
Επίλογος.....	9
Προτεινόμενη βιβλιογραφία	10

Απλά και Κατανοητά η Γνώση!

Εισαγωγή

Η εμφάνιση του χριστιανισμού αλλά, κυρίως, η εδραίωσή του ως επίσημη θρησκεία του ρωμαϊκού κράτους μετέβαλε ριζικά συνήθειες και αντιλήψεις των πληθυσμών της αυτοκρατορίας. Η αλλαγή που επήλθε έγινε ορατή και στο αστικό τοπίο, ικανοποιώντας τις ανάγκες της νέας θρησκείας για οίκους λατρείας.

Η εμφάνιση του Χριστιανισμού ως νέας θρησκείας, οι σχέσεις του με τις άλλες θρησκείες και ο τρόπος που μεταβλήθηκε από την παρουσία του η μορφή των πόλεων, θα αποτελέσουν αντικείμενο της εργασίας που ακολουθεί.

Η νέα θρησκεία και η σχέση της με τις παλιές

Στη διάρκεια του 2^{ου} και 3^{ου} αιώνα, στη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία οι εθνικοί ήταν συμφιλιωμένοι με τον κόσμο τους που, σύμφωνα με τους φιλοσόφους, τον κυβερνούσε ένας ύψιστος θεός, που ήταν υπεράνω όλων και τον οποίο εκπροσωπούσαν στη γη οι διοικητές της απέραντης αυτοκρατορίας του. Το ίδιο ευχαριστημένος ήταν και ο μέσος άνθρωπος, που ήταν απόλυτα εξοικειωμένος με τους ολύμπιους θεούς, οι μορφές των οποίων στόλιζαν αγάλματα, νομίσματα και αγγεία. Σε όλους αυτούς ήταν διάχυτη η αντίληψη ότι οι θεοί μεριμνούσαν για την ανθρωπότητα και ειδικά για συγκεκριμένες πόλεις και τους ανθρώπους τους.¹ Οι άνθρωποι της εποχής αντιμετώπιζαν πολύ σοβαρά τη θεϊκή παρέμβαση σε προσωπικό επίπεδο. Εξασφάλιζαν δε την προστασία των θεών σεβόμενοι ορισμένες τελετές από την αρχή του κόσμου. Η μη τήρηση αυτών των τελετών προξενούσε μίσος και ανησυχία. Αυτός ήταν και ένας από τους λόγους που οι χριστιανοί γίνονταν στόχος επιθέσεων όταν γίνονταν κάποιος σεισμός ή άλλη καταστροφή που κατά τη γνώμη των απλών ανθρώπων φανέρωνε την οργή των θεών για τον παραμερισμό τους.²

Στη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία την εποχή που ο Κωνσταντίνος έγινε χριστιανός, η πλειοψηφία του πληθυσμού, αν εξαιρέσουμε τους Εβραίους, αποτελούνταν από τους οπαδούς των παραδοσιακών θρησκειών, τους ειδωλολάτρες. Μόνο το 10% του

¹ Brown Peter, Ο κόσμος της Ύστερης Αρχαιότητας (150-750), μετάφρ. Ελένη Σταμπόγλη, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1998, σελ. 56

² Στο ίδιο, σελ. 56-57

Απλά και Κατανοητά η Γνώση!

πληθυσμού ήταν χριστιανοί και αυτοί κατοικούσαν κυρίως στις πόλεις του ανατολικό κράτους και αρχικά ανήκαν στις κατώτερες τάξεις.³ Με βάση τις ρωμαϊκές αντιλήψεις, στις οποίες αναφερθήκαμε, ο χριστιανισμός δύσκολα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως θρησκεία (religio) καθώς δεν είχε σχέσεις με την κρατική εξουσία, αλλά ήταν υπόθεση κάποιων περιθωριακών. Δεν είχε λατρευτικό τελετουργικό, ούτε έκανε προσφορά θυσίας σε αγάλματα. Οι τελεουργίες του δεν ήταν δημόσιες, αλλά γίνονταν πίσω από κλειστές πόρτες. Οι ίδιοι οι πρώτοι χριστιανοί, θέλοντας να διαφοροποιηθούν από το εβραϊκό τελετουργικό, δεν επέμεναν στην εφαρμογή και την ομοιομορφία του τυπικού, επικαλούμενοι και την απουσία «εντολών» από τους Αποστόλους.⁴

Επιπλέον, παρά τις προσπάθειες των χριστιανών να αποδείξουν το αντίθετο, το νεαρό της ηλικίας του έφερνε τον χριστιανισμό σε μειονεκτική θέση σε σχέση με τις παλαιές, αξιοσέβαστες θρησκείες.⁵ Εντέλει, μέσα από σοφιστείες αποδείχθηκε ότι ο χριστιανισμός ήταν η αρχαιότερη θρησκεία όλων, γιατί ναι μεν είχε ίδιες *Γραφές* με τους Εβραίους, όμως οι πατριάρχες πριν τον Αβραάμ χαρακτηρίστηκαν ως πρωτοχριστιανοί. Στην πραγματικότητα ο χριστιανισμός εμφανίστηκε την εποχή του Τιβέριου και το δόγμα του δεν είχε οριστικοποιηθεί ούτε όταν οικειοποιήθηκε από τον Κωνσταντίνο.⁶ Σταδιακά οι χριστιανοί διανοούμενοι ξεκίνησαν την προσπάθεια να μετατρέψουν τη θρησκεία τους σε φιλοσοφικό σύστημα δημιουργώντας μια σειρά δογματικών ζητημάτων που η επίλυσή τους ήταν μια προσπάθεια που κράτησε τρεις αιώνες μετά τον θάνατο του Κωνσταντίνου. Σε αντίθεση με την ελληνική φιλοσοφία τα χριστιανικά κείμενα στηρίζονταν σε αποκαλυπτικά κείμενα, κάθε λέξη των οποίων είχε μεγάλη βαρύτητα.⁷ Οι χριστιανοί δεν ήταν φιλόσοφοι, θεωρούσαν εξάλλου τη φιλοσοφία μάταιη, δεν έδινε απαντήσεις, δεν ήταν αποτελεσματική αφού δεν μπορούσε να διώξει τους δαίμονες, αντίθετα ο χριστιανισμός μπορούσε.⁸

Για τους ανθρώπους της ύστερης αρχαιότητας οι δαίμονες αναγορεύθηκαν σε

³ Mango Cyril, “Νέα θρησκεία, παλαιός πολιτισμός”, στο Cyril Mango (επιμ.), *Ιστορία του Βυζαντίου*, μετάφρ. Όλγα Καραγιώργου), Νεφέλη, Αθήνα 2006, σελ.134

⁴ Στο ίδιο, σελ.135

⁵ Στο ίδιο, σελ.136

⁶ Στο ίδιο, σελ.137

⁷ Στο ίδιο, σελ.137-138

⁸ Στο ίδιο, σελ.139

δυνάμεις του κακού τις οποίες όφειλαν να πολεμήσουν.⁹ Οι δαίμονες αποτελούσαν τους «αστέρες» του θρησκευτικού δράματος της εποχής και οι άνθρωποι τους επικαλούνταν, για να εξηγήσουν αναπάντεχες δυστυχίες ή αποκλείσεις συμπεριφοράς, επιδημίες κ.ά. Ο χριστιανισμός έφερε τους δαίμονες στο κέντρο της θεωρίας του: διαχώρισε τον πνευματικό κόσμο σε αγαθές και πονηρές δυνάμεις, αγγέλους και δαίμονες.¹⁰ Εξαρχής απέδειξε ότι ήταν αποτελεσματικός έναντι των δαιμόνων, εξάλλου ο ίδιος ο Χριστός ήταν εξορκιστής και υποσχέθηκε στους μαθητές του ότι θα στους χαρίσει τη δύναμη να πολεμούν τους δαίμονες. Χάρη σε αυτό ο χριστιανισμός κέρδισε την πλειονότητα των πρώτων οπαδών του.¹¹

Σε πνευματικό επίπεδο έχοντας στον νου μας τον εκχριστιανισμό των βαλκανικών λαών, θεωρούμε τον προσηλυτισμό στον χριστιανισμό ως αναβάθμιση πνευματική, όμως στην ύστερη αρχαιότητα οι καλλιεργημένοι το θεωρούσαν ως υποβιβασμό. Αυτό συνέβαινε, καθώς την περίοδο εκείνη υπήρχε μια ιδιαίτερα εκλεπτυσμένη φιλολογική παιδεία που βασιζόταν σε ένα σύστημα αναλλοίωτο από την ελληνιστική εποχή, ενώ ξεχωριστή ήταν η θέση που κατείχε η ρητορική. Το σύστημα αυτό ήταν βασισμένο στις ειδωλολατρικές παραδόσεις καθώς περιλάμβανε τη μελέτη μύθων, γενεαλογιών, γραμματικής, ιστορίας κτλ.¹² Η εκκλησία μη μπορώντας να απορρίψει εξ ολοκλήρου το σύστημα αυτό καθώς δεν διέθετε φιλολογική παράδοση κατάλληλη για τη σχολική εκπαίδευση. Έτσι χωρίς να εγκρίνει την «ελληνική» (δηλαδή ειδωλολατρική) παιδεία, αναγκάστηκε να την υιοθετήσει με το πρόσχημα ότι ήταν αναγκαία η εξάσκηση στην επιχειρηματολογία ώστε να μπορούν να αντικρούουν τους ειδωλόλατρες. Η παρουσία και οι γνώσεις της ελληνικής παιδείας και των κανόνων της είμαι φανερή στο φιλολογικό έργο των πατέρων της εκκλησίας.¹³

Τελικά, ο χριστιανισμός έγινε επίσημη θρησκεία του κράτους επί Θεοδοσίου Α το 380. Οι χριστιανοί έγιναν μέλος της κρατικής διοίκησης, η Εκκλησία απέκτησε αδιανόητα προνόμια και πολύ συχνά κατέφευγε στον αυτοκράτορα για να επιλύει τα

⁹ Brown, *ό.π.*, σελ. 59

¹⁰ Στο ίδιο, σελ. 61

¹¹ Στο ίδιο, σελ. 139

¹² Στο ίδιο, σελ. 139-140

¹³ Στο ίδιο, σελ. 143

προβλήματά της.¹⁴ Ο αριθμός των χριστιανών αυξήθηκε και, πιθανότατα, στα τέλη του 4^{ου} αιώνα έφτασε το 50% του πληθυσμού της αυτοκρατορίας και το 90% στα τέλη του 5^{ου}. Ο Ιουστινιανός καθάρισε τα τελευταία κατάλοιπα της ειδωλολατρίας και η διάδοσή του χριστιανισμού ήταν ραγδαία. Όμως, παρά την καταδίκη από την Πενθέκτη Σύνοδο (692), εξακολούθησαν να γίνονται αποδεκτές παγανιστικές συνήθειες, όπως η καταφυγή σε μάντεις και μάγους, οι χρήση μασκών, η επίλυση του Διονύσου κατά τη διάρκεια του τρύγου κ.ά. Σταδιακά τα μαγικά φυλακτά μετέβαλαν το περιεχόμενό τους και περιείχαν επικλήσεις σε αγγέλους και αγίους παρά σε ειδωλολατρικούς θεούς. Όσον αφορά την αρχαία καλλιτεχνική κληρονομιά, αυτή καταστράφηκε από τον θρησκευτικό ζήλο και το φανατισμό. Από τα τέλη του 4^{ου} αιώνα, αγάλματα θεών καταστράφηκαν, ναοί κατεδαφίστηκαν ή μετατράπηκαν σε εκκλησίες. Παρόλα αυτά σε σπίτια ευκατάστατων πολιτών εξακολουθούσαν να υπάρχουν θέματα μυθολογικού περιεχομένου, κυρίως σε ψηφιδωτά δάπεδα, σε σκεύη και υφάσματα, πιθανότατα χωρίς καμιά θρησκευτική αξία.¹⁵ Η λατρεία των θεών αντικαταστάθηκε με χριστιανούς αγίους, π.χ. ο θεός ήλιος από τον προφήτη Ηλία, ενώ η λατρεία των αγίων δημιούργησε μια νέα μυθολογία.¹⁶ Η εισαγωγή της λατρείας των πολυάριθμων αγίων, που πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια του 5^{ου} αιώνα, έκανε τον χριστιανισμό να θυμίζει τις προηγούμενες πολυθεϊστικές θρησκείες.¹⁷

Ο Χριστιανισμός μεταβάλλει το αστικό τοπίο

Για τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία οι πόλεις ήταν ιδιαίτερα σημαντικές, καθώς, όχι μόνο αποτελούσαν κέντρα συγκέντρωσης μεγάλου πληθυσμού αλλά και κέντρα εμπορίου, βιοτεχνίας, ανάπτυξης πολιτισμού.¹⁸ Στη διάρκεια του 4^{ου} και 5^{ου} αιώνα εξακολουθούσαν να υφίστανται οι αρχαίες πόλεις, έχοντας τον ίδιο τρόπο εσωτερικής διακυβέρνησης. Οι πόλεις διατηρούσαν τη βασική ρωμαϊκή δομή: δημόσια λουτρά, δεξαμενές νερού, σιταποθήκες, ιππόδρομος αποτελούσαν τα κύρια κτήριά τους. Η

¹⁴ Στο ίδιο, σελ.143

¹⁵ Στο ίδιο, σελ.162

¹⁶ Στο ίδιο, σελ.163

¹⁷ Στο ίδιο, σελ.156

¹⁸ Foss Clive, «Η ζωή στην πόλη και στην ύπαιθρο», στο Cyril Mango (επιμ.), *Ιστορία του Βυζαντίου*, μετάφρ. Όλγα Καραγιώργου, Νεφέλη, Αθήνα 2006, σελ. 103.

Απλά και Κατανοητά η Γνώση!

επικράτηση του χριστιανισμού άλλαξε το αστικό τοπίο, καθώς πολλαπλασιάστηκαν οι χριστιανικοί ναοί, ενώ οι αρχαίοι τόποι λατρείας καταστράφηκαν ή μεταβλήθηκαν σε χριστιανικούς. Σταδιακά, στην περιφέρεια ή τα περίχωρα των πόλεων ιδρύθηκαν μοναστήρια.¹⁹

Οι αλλαγές που παρατηρούνται στην πόλη της ύστερης αρχαιότητας αφορούσαν την οχύρωση, τα νέα θρησκευτικά κτίρια και την αύξηση της εμπορικής δραστηριότητας των εμπορών που αφαιρούσε κάτι από την κλασική συμμετρία. Οι ρωμαϊκές πόλεις ήταν ατείχιστες, αφού τα σύνορα υπερασπίζονταν οι ρωμαϊκές λεγεώνες. Οι επιδρομές του 3^{ου} αιώνα και η ανασφάλεια που δημιουργήθηκε οδήγησε στην οχύρωση των πόλεων με ψηλά τείχη με πύργους και εντυπωσιακές πύλες, αλλάζοντας τη φυσιογνωμία του αστικού τοπίου. Τα τείχη, εκτός από προστασία, οριοθετούσαν τον αστικό χώρο από εκείνον της ενδοχώρας, επιτρέποντας καλύτερο έλεγχο του πληθυσμού.²⁰ Οι χριστιανικοί ναοί άρχισαν να κοσμούν τις πόλεις, επιδεικνύοντας το μνημειακό στοιχείο, που άρμοζε στο θρίαμβο του χριστιανισμού. Οι πρώτες εκκλησίες χτίστηκαν σε πρώιμους χώρους λατρείας, όπως τα νεκροταφεία, γρήγορα, όμως, οι μεγάλες εκκλησίες έκαναν την εμφάνισή τους στο κέντρο των πόλεων, συχνά στον εξαγνισμένο χώρο που καταλάμβαναν ειδωλολατρικά κτίσματα.²¹

Με την πάροδο του χρόνου οι πόλεις απέκτησαν νέα όψη, καθώς οι κτίστες της Ύστερης Αρχαιότητας χρησιμοποιούσαν όλο και πιο συχνά χαλίκι ή πέτρες που έπαιρναν από εγκαταλελειμμένα ή καταστραμμένα ειδωλολατρικά κτίρια, σε αντίθεση με τις λαξευμένες πέτρες και το ισχυρό κουρασάνι που χρησιμοποιούσαν οι Ρωμαίοι οικοδόμοι.²² Στα χριστιανικά χρόνια, για παράδειγμα, ο ναός του Αγίου Ιωάννου στην Έφεσο δέσποζε πάνω στα ερείπια του ναού της Αρτέμιδος στην Έφεσο. Ο αρχαίος ναός, ένα από τα επτά θαύματα της αρχαιότητας, μετατράπηκε σε λατομείο για την κατασκευή δημόσιων κτηρίων.²³

¹⁹ Χριστοφιλοπούλου Αικατερίνη, «Η Βυζαντινή πόλη της πρώιμης περιόδου», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Ζ, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1978, σελ.271-272

²⁰ Foss, ό.π., σελ. 105

²¹ Στο ίδιο, σελ. 106

²² Στο ίδιο, σελ. 107

²³ Στο ίδιο, σελ. 117

Οι όψεις των κτηρίων βάφονταν με έντονα χρώματα και διακοσμούσαν με γεωμετρικά σχήματα. Αυτό σε συνδυασμό με τα φωτεινά χρώματα των ψηφιδωτών και τους κίονες των διαφορετικών χρωμάτων και του ποικίλου ύψους, δημιουργούσαν μια νέα πιο φανταχτερή εμφάνιση που θα φαινόταν ξένη σε έναν κάτοικο της κλασικής Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Πλέον ασυμμετρία και χρώμα αποτέλεσαν τα κύρια χαρακτηριστικά των πόλεων.²⁴

Η Έφεσος, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας χριστιανικής ρωμαϊκής πόλης. Στο κέντρο της κυριαρχούν τα δημόσια κτίσματα, που συνδέονται μεταξύ τους με τις μεγάλες διακοσμημένες λεωφόρους, ενώ παντού διακρίνονταν τα σύμβολα του Χριστιανισμού. Αν και οι περισσότερες πόλεις της Ανατολής είχαν μία κεντρική πλατεία ή Αγορά, η Έφεσος ήταν τόσο μεγάλη ώστε είχε δύο: την Αγορά στην άνω πόλη που ήταν το διοικητικό κέντρο και την κεντρική αγορά στην κάτω πόλη που ήταν το εμπορικό κέντρο. Και οι δύο χώροι δημιουργήματα του 1ου αιώνα, απαρτίζονταν από τα παραδοσιακά ρωμαϊκά κτήρια. Το διοικητικό κέντρο με τον ναό και τον υπαίθριο χώρο για τις τελετές, το κτήριο της Συγκλήτου, το δημαρχεία ή πρυτανείο, ο ναός της Ρώμης και του Καίσαρα. Νότια υπήρχε η τεράστια δεξαμενή νερού, ένα από τα βασικότερα κτίσματα των ρωμαϊκών πόλεων και των πόλεων της ύστερης αρχαιότητας, ενώ στα δυτικά υπήρχε μια οδός πλαισιωμένη με τα εμπορικά καταστήματα. Με την επικράτηση του χριστιανισμού έγιναν οι απαραίτητες αλλαγές: ο το πρυτανείο με το άσβεστο πυρ της θεάς Εστίας έκλεισε και οι ναοί του Καίσαρα και της Ρώμης ανασκευάστηκαν, ο κεντρικός ναός καταστράφηκε και το σημείο του σταυρού χάραχτηκε στα αγάλματα του Αύγουστου και της Λιβίας. Ο σταυρός ήταν μέσο προφύλαξης, αφού υπήρχε η πεποίθηση ότι στο εσωτερικό των ναών και των αγαλμάτων κατοικούσαν δαίμονες. Έτσι, το αστικό ύφος διατηρήθηκε αλλά εκχριστιανίσθηκε.²⁵

Όλες οι ρωμαϊκές πόλεις είχαν εντυπωσιακό αρχιτεκτονικό πυρήνα τα κτίρια του οποίου συνδέονταν με διακοσμημένες λεωφόρους. Η Έφεσος ήταν τόσο πλούσια ώστε οι λεωφόροι της ήταν στρωμένες με μάρμαρα από κατεστραμμένα ειδωλολατρικά κτήρια. Η πιο διάσημη λεωφόρος της, η Έμβολος, ήταν πλαισιωμένη από στοές και διακοσμημένη από κιονοστοιχίες, αγάλματα παλαιά και νέα, καθώς και

²⁴ Στο ίδιο, σελ. 108

²⁵ Στο ίδιο, σελ. 109-110

πολυτελή σπίτια. Ο χριστιανισμός έκανε και εδώ την παρουσία του καθώς τοποθετήθηκε ένας τεράστιος σταυρός που μνημόνευε το θρίαμβο του σταυρού επί του δαίμονος της «Αρτέμιδος» ενώ οι κρήνες της πόλης κοσμήθηκαν με μαρμάρινες πλάκες με ανάγλυφους σταυρούς σε μαρμάρινες πλάκες.²⁶

Εκτός από την Έφεσο και άλλα αστικά κέντρα φανερόνουν τον κοσμοπολιτισμό των πόλεων της εποχής. Τέτοια κέντρα ήταν οι Σάρδεις, η Αφροδισιάδα και η Σίδη, που παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά ενός ακμαίου αστικού βίου που παρά το ό,τι είχε δεχθεί τον χριστιανισμό διατήρησε τον ρωμαϊκό του χαρακτήρα. Στην Αφροδισιάδα, για παράδειγμα, η πόλη ήταν κτισμένη γύρω από το σπουδαίο ιερό της Αφροδίτης. Τη ρωμαϊκή εποχή απέκτησε τα απαραίτητα για τη λειτουργία της ρωμαϊκά κτήρια: θέατρο, ωδείο, λουτρό, κρήνες, στοές και μια θαυμάσια οδό που ήταν αφιερωμένη στη λατρεία του αυτοκράτορα. Οι κατασκευές εξακολούθησαν να χρησιμοποιούνται επί χριστιανισμού, έχοντας υποστεί τις απαραίτητες μεταβολές, χωρίς να αλλοιωθεί ο ρωμαϊκός τους χαρακτήρας. Ο δε ναός της Αφροδίτης χρησιμοποιήθηκε ως ο καθεδρικός ναός της πόλης, μετατροπή που ολοκληρώθηκε τον 5ο αιώνα..²⁷

Ένα νέο χαρακτηριστικό, που μετέβαλε το αστικό τοπίο, επί χριστιανισμού ήταν τα ιερά προσκυνήματα. Αρχικά τα προσκυνήματα επικεντρώθηκαν αρχικά κυρίως στους Αγίους Τόπους και συμπληρώθηκαν από σειρά ναών αφιερωμένα σε μάρτυρες. Δημιουργήθηκε έτσι ένα ιερό τοπίο στην ανατολική πλευρά της αυτοκρατορίας και χαρακτηριστικά από σειρά εντυπωσιακών κτισμάτων τα οποία αποτελούσαν τους σταθμούς των Προσκυνηματικών ταξιδιών.²⁸ Τα ιερά προσκυνήματα αποτελούσαν πηγή πλούτου για πόλεις όπως η Ιερουσαλήμ, αφού δέχονταν μεγάλες δωρεές από ευσεβείς χριστιανούς, ενώ πολλοί προσκυνητές έμεναν για πάντα στην πόλη.²⁹

Εκτός από την Ιερουσαλήμ άλλες πόλεις με προσκυνήματα ήταν η Έφεσος, σημαντικό προσκυνήμα της οποίας υπήρξε η εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου, χτισμένη πάνω στον τάφο του Ευαγγελιστή και ξακουστή σε όλη την

²⁶ Στο ίδιο, σελ. 112

²⁷ Στο ίδιο, σελ. 117-118

²⁸ Mango Marlia Mundell, «Το προσκυνήμα ιερών τόπων», στο Cyril Mango (επιμ.), *Ιστορία του Βυζαντίου*, μετάφρ. Όλγα Καραγιώργου, Νεφέλη, Αθήνα 2006, 165

²⁹ Στο ίδιο, 169-170.

αυτοκρατορία εξαιτίας του θαύματος που λάμβανε χώρα εκεί κάθε χρόνο. Η λειτουργία συνέπιπτε με μια εμποροπανήγυρη που αποτελούσε οικονομικό γεγονός για την περιοχή. Η πόλη ήταν γενέτειρα του αγίου Ιωάννη, του αγίου Τιμοθέου και της Μαρίας της Μαγδαληνής, και των επτά παιδών. Γενικά η φήμη και η ευημερία της πόλης όφειλε πολλά στα προσκυνήματά τους, που βρίσκονταν εκτός των τειχών της πόλης, και προσέλκυαν πλήθος προσκυνητών.³⁰ Άλλα σημαντικά προσκυνήματα ήταν του αγίου Μηνά στην Αλεξάνδρεια, του αγίου Θωμά στην Έδεσσα, του αγίου Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη κα. Η γεωγραφική κατανομή των λειψάνων άλλαξε όταν ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος μετέφερε τα λείψανα του Λουκά, Τιμόθεου και Ανδρέα στο ναό των Αγίων Αποστόλων στην Κωνσταντινούπολη. Σταδιακά σημαντικά κειμήλια μεταφέρθηκαν στην Κωνσταντινούπολη που ονομάστηκε Νέα Ιερουσαλήμ.³¹

Επίλογος

Ο Χριστιανισμός δεν θεωρήθηκε θρησκεία με τον τρόπο που παραδοσιακά οι Ρωμαίοι αναγνώριζαν τις θρησκείες. Δεν είχε φιλοσοφία και τελετουργικό και μειονεκτούσε σε σχέση με τις αρχαίες θρησκείες. Γρήγορα όμως όχι μόνο απέκτησε φιλοσοφία και διαμόρφωσε το τελετουργικό του, αλλά αποτέλεσε και την επίσημη θρησκεία της αυτοκρατορίας εκτοπίζοντας τις υπόλοιπες. Ενσωμάτωσε δε όσα στοιχεία ήταν βαθιά ριζωμένα στην καθημερινότητα των ανθρώπων, δίνοντάς τους χριστιανικό περιεχόμενο. Έγινε μέρος της κρατικής εξουσίας και παράγοντας που επηρέαζε καθημερινά τις ζωές των ανθρώπων. Επόμενο ήταν η μεταβολές που επήλθαν να επηρεάσουν το οικοδόμημα της πόλης, είτε με την προσθήκη χριστιανικών ναών είτε με την παρουσία των προσκυνημάτων που προσέλκυαν προσκυνητές και προσέδιδαν στις πόλεις πλούτη, φήμη και δόξα.

³⁰ Foss, *ό.π.*, σελ. 115- 116

³¹ Mango Marlia Mundell, *ό.π.*, σελ. 170

Προτεινόμενη βιβλιογραφία

Brown Peter, *Ο κόσμος της Υστερης Αρχαιότητας (150-750)*, μετάφρ. Ελένη Σταμπόγλη, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1998 (κυρίως σελ. 55-75).

Foss Clive, «Η ζωή στην πόλη και στην ύπαιθρο», στο Cyril Mango (επιμ.), *Ιστορία του Βυζαντίου*, μετάφρ. Όλγα Καραγιώργου, Νεφέλη, Αθήνα 2006, 103-133.

Mango Cyril, «Νέα θρησκεία, παλιός πολιτισμός», στο Cyril Mango (επιμ.), *Ιστορία του Βυζαντίου*, μετάφρ. Όλγα Καραγιώργου), Νεφέλη, Αθήνα 2006, 134-164.

Mango Marlia Mundell, «Το προσκύνημα ιερών τόπων», στο Cyril Mango (επιμ.), *Ιστορία του Βυζαντίου*, μετάφρ. Όλγα Καραγιώργου, Νεφέλη, Αθήνα 2006, 165-170.

Χριστοφιλοπούλου Αικατερίνη, «Η Βυζαντινή πόλη της πρώιμης περιόδου», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Ζ, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1978, 271-273.

Απλά και Κατανοητά η Γνώση!

στο πρώτο ερώτημα να παρουσιάσουν τα διακριτά γνωρίσματα του Χριστιανισμού σε σχέση με τις υπόλοιπες «παλαιές» θρησκείες του Ρωμαϊκού κράτους· να αναπτύξουν τον προβληματισμό τους πάνω στο ερώτημα αν ήταν τελικά μια θρησκεία (*religio*), σύμφωνα με τα ρωμαϊκά δεδομένα και να δείξουν πώς η νεαρή ηλικία του Χριστιανισμού επηρέασε την κοσμοθεωρία του και τη στάση του απέναντι στις άλλες θρησκείες.

Απλά και Κατανοητά η Γνώση!